

‘ככתבם וכלשונם’

‘כל הנפנה ונוטל ידיו ומניח תפילין וקורא ק”ש ומתפלל מעלה עליו הכתוב כאילו בנה מזבח והקריב עליו קרבן...’ –

‘מנהג ברוב מקומות ישראל שיש להם בחצר בית הכנסת שוקת מים לרחוץ הידים, ויש לי סמך מדאמרין ביומא אין אדם נכנס לעזרה אפילו טהור עד שיטבול דכתיב בבאם אל אהל מועד ירחצו מים ולא ימתו, ואף על פי שאין לנו טהרה עד עמוד כהן לאורים ולתומים ותעשה הפרה העשירית, מכל מקום מה שיש בידינו לתקן נתקן, להטהר בעלי קריין בט’ קבין, ושאינן בעלי קריין לרחוץ הידים שהן עסקניות, וכאשר ימצאו הדבר מזומן בבואם למקדש מעט, יהיו נזהרין בכך’ (ספר המנהיג, הלכות סעודה).

‘הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו יצא’

‘... וכל אחד מישראל קבוע בו יחוד דשמע ישראל וברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, הגם דהוא אינו מרגיש זה בהתגלות מוחו ולבו כלל, הרי קיימא לן הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו יצא – דהיינו הגם שאינו מרגיש זה’ (מתוך צדקת הצדיק רנב).

‘תני רב עובדיה קמיה דרבא ולמדתם שיהא למודרך תם, שיתן ריוח בין הדבקים... כל הקורא קריאת שמע ומדקדק באותיותיה מצננין לו גיהנם’ –

זה רומז שבשעה שהאדם עוסק בהנאת עולם הזה שהגוף בטבעו דבוק להם, שזה נקרא ‘בין הדבקים’, ואז צריך האדם ליתן בהם ריוח, היינו שלא יעשה אותם בחמימות ובעקשות, רק שיבין ויתן אל לבו הטוב הנמצא בכל דבר ויראה שיהיה לו כח המעצור להפסיק ולסור מהם ברגע שיראה שאין בזה רצון השי”ת. וזה נקרא ‘מדקדק באותיותיה’, ואז מצננים לו גיהנם. (מי השלוח ח”ב, לקוטי הש”ס)

דף טז

‘למה נסמכו אהלים לנחלים...’. בתנא דבי אליהו (מובא בילק”ש תשעא) הגרסא: ‘מה נחלים הללו בני אדם יורדים לתוכן כשהם טמאין ועולין כשהן טהורין, כך בתי כנסיות ובתי מדרשות בני אדם נכנסין לתוכן כשהן מלאים עונות ויוצאין מלאין מצוות.’

‘קרא וטעה ואינו יודע להיכן טעה – באמצע הפרק יחזור לראש, בין פרק לפרק יחזור לפרק ראשון...’. גם לדעת הסובר קריאת שמע דרבנן, ולדעתו ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא, אינו חוזר וקורא (להלן כא:) – כאן שונה, כיון שהתחיל לקרוא והוא טועה, יש לו לתקן (רבנו יונה).

ע”ע בסברת הענין בספר טוב ראייה. וצ”ב. והגר”י קמינצקי באר דבריו (מובא במאסף ‘שורון’ ח”ב עמ’ רלט), כיון שהקורא למפרע לא יצא, אם כן יש כאן ספק על הקריאה שיקרא עתה, כי אם דילג מקודם הרי גם קריאה זו אינה נחשבת כלום.

זבעל הבית בין כך ובין כך יורד למטה ומתפלל לפי שאין דעתו מיושבת עליו. יש מפרשים [כפי

פשטיות הלשון, ודלא כרש"י], היות ובעל הבית אינו רגיל בדבר, דעתו טרודה עליו בעמידתו שם. ולפי זה, אם הוא גם אומן הרגיל בדבר – מותר לו (חדושי הרא"ה (וכן פרש הריטב"א תלמידו); ספר המאורות; רש"י). ואין כן דעת שאר פוסקים.

ואין מברכים לפניה אבל מברכין לאחריה שתיים, כיצד...? עתה שאין דרך בני אדם להקפיד – חייבים לברך כל ארבע הברכות שבברכת המזון, שעל דעת כן הפועלים נשכרים (הגהות מיימוניות; שלחן ערוך או"ח קצא,ב). וכן חייבים לזמן. אבל אם הפועל גמר סעודתו לפני האחרים ואינם רוצים לענות לו – נראה שאין לו להמתין עד שיגמרו סעודתם, שבכגון זה בודאי בעל הבית מקפיד (עפ"י משנה ברורה שם סק"ד).

בספר טוב ראייה כתב שנראה שכן הוא הדין לענין נשיאת כפים; כיון שברוב המקומות בחוצה לארץ אין נוהגים לישא כפים בחול, אם כן אף לדין בארץ ישראל שנושאים כפים, מכל מקום כיון שאין הדבר חיוב לכל ישראל, יש לומר שמקפידים בדבר, ואין לפועלים לישא כפיהם בתוך זמן עבודתם.

ומתפללין בראש הזית ובראש התאנה – שענפיהם מרובים (רש"י). בירושלמי אמרו: 'לפי שטרחתן מרובה'. וכמה פירושים נאמרו בדברי הירושלמי: יש מפרשים כובדן רב וכדברי רש"י, סבוכים בענפיהם (רא"ה). ויש מפרשים שענפיהם חזקים וגמישים, והעומד שם יותר בטוח (ריבב"ן ועוד. לפי"ז יש לפרש שטורה משאן רב, שיכולים הם לשאת הרבה). וי"מ שטירחה מרובה היא לעלות ולרדת, ויש בדבר ביטול מלאכה מרובה (רבנו יונה ועוד). וי"מ שיש טורה בנטיעתם ובטיפול בהם, ואם תצריכהו לירד יישברו הענפים וייגרם הפסד מרובה (ר"י מלוניל; ריטב"א).

'במה דברים אמורים בעושיין בשכרן, אבל עושיין בסעודתן או שהיה בעל הבית מיסב עמהן – מברכין כתיקונה'. רש"י מפרש: 'עושיין בשכרן' – שכר פעולה מלבד סעודה, אז צריכים למהר. 'עושיין בסעודתן' – ללא שכר אחר, מתפללים שמונה עשרה וברכות המזון בשלמותן. והרא"ה פרש 'עושיין בסעודתן' – שנתייב ליתן להם אכילה מלבד שכרם הקבוע, הואיל שהתנו עמו מזונות משמע שיעשו סעודתם וברכתם בשלמות, וכענין 'בעל הבית מיסב עמהן' – שודאי מוחל להם על הפסדו. וצריך לפרש כמו כן לענין שמונה עשרה, שהעושים בסעודתם מלבד שכרן, בעין יפה הוא מודד להם, ומן הסתם אינו מקפיד שיתפללו תפילה שלמה, כשם שאינו מקפיד על ברכותיהן.

'חתן פטור מקריאת שמע. תנו רבנן בשבתך בביתך פרט לעוסק במצוה. ובלכתך בדרך – פרט לחתן'. מפורש בטור (או"ח ק) שכל מי שפטור מקריאת שמע משום טרדתו, כמו כן פטור מן התפילה. ויש לדקדק לפי זה מדוע המשנה לא הזכירה אלא קריאת שמע, [ואילו להלן יז: בפטור אונן, הזכירה המשנה שפטור גם מתפילה ותפילין. אמנם הב"ח בהגהותיו שם מוחק 'תפילה'].

ונראה שלכך לא הזכיר בחתן אלא 'קריאת שמע', כי באותה מצוה נמצא יסוד הדין הפוטרו, מבשכבך ובקומך ובלכתך בדרך, והתנא שנה לנו בתחילה את שורש הדין הפוטרו.

ויש לעיין האם חתן פטור מספירת העומר משום שהוא עוסק במצוה. ואז גם אם יספור, הלא כיון שפטור מן המצוה, ייחשב כאילו לא ספר ולא יוכל להמשיך בשאר הלילות בברכה. אכן גבי אונן יש סוברים שיספור ללא ברכה, ובשאר הלילות ימשיך לספור בברכה. ואם כן הוא הדין לחתן. אך נראה שלדעת רבנו תם וסיעתו שגם מי שאינו מצווה במצוה יכול לברך עליה, כגון אשה שהיא מברכת על מצוות

עשה שהזמן גרמן, כמו כן חתן יוכל לספור בברכה. ואולם יש להוכיח מדברי ר' שמואל בן חפני המובא בטור (או"ח לה), שסובר שהעוסק במצוה אינו יכול לברך על מצוה אחרת. ושוא הוא חולק על רבנו תם וסובר שמי שאינו מצווה אינו יכול לברך (מהגרונ"ג גולדברג שליט"א).

לכאורה נראה שהטרוד במחשבת מצוה אינו כעוסק במצוה ממש, לפוטרו מכל המצוות, אלא שמשום טרדתו נפטר מכל המצוות המצריכות כוונה וריכוז, וא"כ נראה שבספירת העומר חייב. [ואונן שפטור מכל המצוות – צריך לומר משום כבודו של מת, או כדי שיתפנה לגמרי לטפל במתו. ושוא הוא מדרבנן, כמו שצדדו כמה פוסקים. תדע שאונן שונה, שהרי פטור מלברך על המזון, ולא עלה על דעת אדם מעולם לפטור חתן מברכות המזון]. וראיה לכך שהרי כתבו הפוסקים שבזמננו שאין אנו מכוונים, חתן חייב בק"ש ותפילה, הרי שהכל תלוי בכוונה, כי אם היה נחשב כעוסק במצוה ממש, מה בכך שאין אנו מכוונים, הלא מכל מקום העוסק במצוה פטור מן המצוה.

ואולם ברמב"ם (קריאת שמע ד, א) משמע שפטור מכל המצוות. וע' גם בהגהות מיימוניות שם ובספר אילת השחר כתובות ו: וצ"ע.

'אמר להם איני שומע לכם לבטל הימני מלכות שמים אפילו מלכות שעה אחת'. ע' בספר 'אמרות טהורות' לרה"ק רש"ש מאמשינוב, ח"ג עמ' סט.

(ע"ב) 'התם טרדא דרשות'... ע' לעיל יא.

'אסטניס'. הרמב"ם בפירושו המשנה מפרש 'אסטניס' [שלא כמשמעות המקובלת] – מי שגופו מצונן, כמו 'אצטניס' – מלשון צנה [וצריך לרחוץ כדי לחמם גופו].

זכשמת טבי עבדו קבל עליו תנחומין'... ואם תאמר, ולא יהא אלא בן חורין, הלא אינו קרובו ואין מקבלים תנחומים על הרחוקים? – כבר פירשו בירושלמי שתלמידו חביב כבנו, וכן עבדו המשמשו כרצונו, היה עליו כבנו (רשב"א. ועריטב"א).

'קסבר אנינות לילה דרבנן'... פרטי השיטות והטעמים, בדין אנינות לילה שלאחר יום המיתה או יום הקבורה – ע' בזבחים צט-ק.

כן אברכך בחיי זו קריאת שמע' – כי עיקרה של קריאת שמע הוא לימוד תורה שאדם חייב בו בכל יום, והתורה היא חיינו כמבואר בכמה מקומות, הרי שאברכך בחיי פירושו בדבר שהוא חיי, דהיינו קריאת שמע (עפ"י מהרש"א).

עוד יש לפרש אברכך בחיי – לפי שבקריאת שמע הוא מכוין למסור נפשו ב'אחד' [כמו שכתב בזהר: 'בעי לשויה נפשיה בהדי דמסרי נפשיהו לקדוש השם'] (מלא הרועים. וע"ע מאור ישראל ובמש"כ לעיל יג).

'שתשכן בפורינו אהבה ואחוה ושלום וריעות'. רש"י פרש ב'פורינו': בגורלנו. ומהרש"א פרש (עפ"י לשון ארמית 'פוריא' – מטה): במטתנו.

במחזור ויטרי מופיעה תפילה זו בסוף ברכות השחר, עם תפילת רבי דלהלן 'שתצילנו מעזי פנים'...

רב בתר צלותיה אמר הכי, יהר"מ האו"א שתתן לנו חיים ארוכים... יש מי שכתב שזה שאומרים אנו בסוף

תפילה זו בברכת החודש 'זכות תפילת רב' טעות הדפוס היא, והיה רשום בצד 'ברכות'. תפלת רב' כציון המקור, והמדפיסים טעו והכניסו לגוף התפילה ושינו מ'ברכות' ל'זכות' (עפ"י מקור הברכות, על סידור רס"ג).

'שתמלא לנו את כל משאלות לבנו, לטובה' – כי יש דבר אשר נדמה לאדם שהוא טובתו ובאמת הוא להפך, לכן אמר 'לטובה' – כלומר, אשר ידעת שהיא טובה מוחלטת (רש"ש).

ענינים וטעמים

'רחץ לילה הראשון שמתה אשתו... וכשמת טבי עברו...' –
אנכי בדרך נחני ה' בית אחי אדני. זה שאמר הכתוב **ישמח לב מבקשי ה'.** 'ישמח לב' – משמע לב אחד, ו'מבקשי ה' – שנים; הכיצד? כשראה אברהם ששרתה רוח נבואה גם על עבדיו, שמח לבו, שהבין בזה כי השי"ת שוכן בתוך כל מעשיו, וגם על כל התפשטותו וקניניו.
 וכמו שנראה ברבן גמליאל שנשאל על מה שרחץ לילה הראשונה שמתה אשתו, והשיב 'איסטניס אני', אף שעדיין לא נאמר הדין שאיסטניס מותר – אכן מחמת שהיה מבורר מאד עד שהשי"ת שכן בכל מעשיו, לכן נקבע ממעשיו להלכה שאיסטניס מותר לרחוץ. ולכן איתא שעבדים ושפחות אין נקראים אבא פלוני ואמא פלונית חוץ משל בית רבן גמליאל לפי שכל כך נקבע אור ה' בכל התפשטות מעשיו, עד שכל קניניו היו מלאים קדושה (מי השילוח ח"ב ר"פ חיי שרה. ועש"ע בח"א פרשת משפטים).

עוד בדומה לזה, קביעת הלכה על ידי החכם על פי תחושתו ותגובתו הטבעית – ע' בריש ספר דברי סופרים (לר"צ הכהן). לענין שמיטת כספים שאמר רבא (בגטין לז): ותלי ליה עד דאמר 'אף על פי כן, ומיד לאחר מכן מסופר על רבא שאמר ללווה 'משמט אני' והלה הלך ללא ששילם ונכנס עצב בלבו של רבא. ופירש ר"צ שם שע"י תחושת העצב שבלבו ידע רבא שודאי רצון התורה הוא שישלם לו ומזה קבע הלכה, שאם לא כן ודאי לא היה עצוב על הדבר אלא שמח בקיום המצוה. אף כאן אתה אומר שידע ר"ג מעצמו מכך שרצה לרחוץ על אף האבל, שרחיצת אסטניס אינה סותרת למצות אבילות.

אין קורין אבות אלא לשלשה...

'... ואבות נקראים 'איתנים' (כמו שאמרו בראש השנה יא). – שמעתי פירושו: עקשנים. פירוש, שהיה להם תוקף החשק בוער כאש שלא ישקוט ולא ינוח עד שיגיע למילויו. אברהם אבינו עליו השלום במדת האהבה, עד שהגיע לתכלית אהבת ה' שהוא בהרחקת כל אהבות זולתו, עד שהוליד יצחק שהוא היה תוקף החשק ליראת ה' שנאת רע, וכל מיני אהבות זרות וחמדות עולם הזה היו מרוחקים אצלו בתכלית, עד שהוליד יעקב אבינו עליו השלום, שהיה לו תוקף החשק לשניהם, אהבת ה' ושנאת רע.

ואין קורין אבות אלא לשלשה אלו – שהם כל כך נגבר החשק בוער באדם הוא כלהב אש, עד שכולו עם כל כוחותיו שקועים בזה עד שכל זרעם אחריהם תולדותיהן כיוצא בהם, כמו שהאדם יוליד אדם ובהמה תוליד בהמה וכיוצא, כך הם עצם גופם וכל כוחותיהם היו משונה מפאת רתיחתם לאותו דבר שחשקו עליו להגיע לו, והם מיוחדים בתוקף זה עד קצה, עד שראויים להקרא אבות שכל זרעם אחריהם כן... (מתוך צדקת הצדיק רמח).